

KÖLCSEY ÖNÉLETRAJZI LEVELE SZEMERE PÁLNAK 99

■ (részletek)

[...] A Kölcsey nemzetség már emberemlékezetétől fogva Szatmár megyében törzsökösnek tartott. A nemzetség levéltárában vagynak levelek fel a 13-dik századig. A nemzetség s a megyeiek elejétől fogva úgy hitték, hogy eredetünket Ázsiából vesszük, s javainkat ex prima occupatione et divisione regni [az ország első meghódítása és felosztása óta] bírjuk. – Ez a nemzetségi régiség el nem korcsosult ivadéokban arisztokráciai büszkeséget is ugyan, de szeretetet is táplál a hon, a nemzet és nemzetség iránt. A költőben az arisztokráciai büszkeség talán nincs, de nemzeti büszkeség [...] igen sok; s ez a hon és nemzet iránti szeretettel egybe igen természetesen olvad. [...]

1790. aug. 8-d. születtem Szödemeteren [...]. 1796. viték Debrecenbe tanulni: azon évben holt meg apám; anyámat 1802. februárban temették el. Mind ő, mind apám Álmosdon temettetének el.

Anyám halála után mindjárt érzettem a legelső mozdulatot keblemben (amennyire emlékezem). Bánatos vala az érzés, de szelid. Egy papirosra íram fel a Bölöni Ágnes nevét, és még egyet, még egy nevet, mely nekem most is 43-ik évemben oly kedves, mint a 11 éves gyermeknek vala. De a név szentebb, mint ide írhasam; szentebb, mint a közönség e tárgyról valamit tudhasson. Talán valaha, midőn nem leszek, fog a maradék írásaim között egy-két szót találni, ami legfelebb csak a pszichológusnak, vagy annak, ki dalaimat még akkor is olvasni örömmel fogja, lehet érdekes. Azonban e vonás a később kifejtett szentimentalizmusra nézve neked kulcsot adhat. Tudnod kell, hogy anyám neve és az a másik egyforma, legalább egymásba olvadó érzést hoztak elő. Emlékezhetek verseimre, mikben valaha anyámat énekeltem; most még csak a *Búcsu B[ölöni] től* szolgálhat az elveszetteknek mustrául.

Legelső versemet 13 éves koromban írtam; egy évvel előbb, mint a poézis mechanikáját tanultam. Jól emlékezem, hogy a téma nem szerelem, de haza és király iránti szeretet vala. Még akkor a Heltai magyar krónikáján, s Cornélius Neposon kívül alig ismertem valamit.

A poétikában legelső nap a tanító példának olvasott Himfyből, Csokonaiból (Diétai Magyar Múzsza) és Mátyásiból. Attól fogva néhány tanuló társaimmal együtt kezdénk olvasgatni magyar és latin írókat. Kazinczy még akkor nem ada Marmontelt; régiebb munkáit kincs gyanánt tartogattuk. Akkor én jobban tudtam latinul mint magyarul, s magyar verseket a kiadott témákon kívül, csak 2 esztendővel később kezdettem csinálni, minekutána tanuló társaim már előbb példával mentek előttem (1804, 1805.)

Csokonai 1805-ben megholt; ott valék temetésén, halála után egymásra jöttek ki versei; azok valának bálványaink. Akkortájtban tanultam franciául, s olvastam a Henriadeot, Fridrich verseit, Boileaut stb.

Tudod, hogy 1810-ben még egészen francia valék, mert első ifúságom stúdiumi valának a franciák, s első kritikus kit ismerék, Boileau és Voltaire (az epikusokról).

1805–1807. sok verset firkáltam; s ezek eleinte Blumaueri paródiák voltak (egy bohóság Apoll és Daphne szerelméről

stb.). Vigjátékok is írtam, később szomorút és egy didaktikum poémát a lélek halhatatlanságáról. Ezidőben kezdék kevés görög nyelvet tanulni; de csak Anakreont olvastam.

1808-ban kezdék filozófiát tanulni, s ez megkapott. Másik évben is, midőn már jurista voltam, a filozófia történetével sok időt tölték. [...]. Kazinczy magához fűzött, s ajánlá a görög nyelvet. Akkor kezdém olvasni Homéert, Diogenes Laertiust (ki filozófi történeteket írt) stb. 1808 és 1809 sentimental lyrisch voltam. Kazinczyval tett ismeretségem után előbbi verseimet egyről-egyig semmivé tettem, s íram azokat, miket te 1810-ben láttál, s mikre Berzsenyi az ismeretes ítéletet mondá. Témáim voltak akkor anyám és szerelem. De a versírás sokszor félbeszakadt. Akkor a filozófia történetein kívül a 16. és 17. század la-

Kölcsey Ferenc gyermekkorát ebben a házban töltötte (Fotó: Orbán Domonkos)

Konyha a Kölcsey-emlékházban, Álmosdon (Fotó: Orbán Domonkos)

tin íróit, filológiai írókat és kompilátorokat forgattam, de akkor jött kezembe Bayle *Dictionnaire hist. et critique*, mely reám sok oldalról hatott. Kétség és mélység, és sok ízlés a nagy ember oldalai közé tartoznak. S bár az ő mélysége a későbbi franciák felületes voltától nagyon különböz: mégis ez íránta való tisztelet nagyon erősített engem a francia literatura iránti tiszteletben. Akkortájtban az egész francia literatura, tudniillik XIV. és XV. Lajos idejébéli nyilván volt előttem. Németül csak 1809-ben kezdék, csak sok ösztönzés után tanulni. Ezen időszakban írtam egy magyar literaria históriát is, csak a költőkre terjeszkedvén ki. Mindenik költőről külön artikulusz volt, s mindeniknek műve kritikázva. Ezt, minekelőtte Debrecen elhagyám, elnéptem; egyedül a Lilla és Himfy közt vont parallela volt még írva, midőn Pestre jöttem, hozzád, nem tudom, ha emlékezel-e reá? Akkortájtban írtam kritikát valami Kalchberg nevű német írócska Habsburgi Ágnes nevű drámájára is. Mustráim valának Boileau, Voltaire, mind az epikusokról írt munkájában, mind kivált a drámái előtt és után álló kritikáiban.

1809-diki őszén végeztem iskoláimat, 1810 január végével mentem Pestre, hol egyfelől a jurateriai kaszárnyában igen kedvem elleni, másfelől nálad igen kedves órákat töltöttem. Magyarul még jól, azaz grammaticae még nem tudtam; Révai principiumival, s a német literaturával általad ismerkedtem; de a poézis technikájában már előre haladtam; a ritmust nagyon jókor felfogtam. Kazinczy első szonettjeire hasonló ritmusban feleltem. Horvát és Berzsényi tettek a lamentábilis tónra figyelmessé, mely verseimben uralkodott.

1810-diki őszén elhagyám Pestet, s a következő esztendőben kezdém derültebb maníru verseimet. *Borítis el édes álmaiddal* stb. Ez a manír 1811–1813. éveken keresztül hangzik. 1812-ben vettem által jószágaimkat s abban az évben egész 1814-diki tavaszig Álmosdon laktam. Verseken kívül nem csináltam semmit. A magányos lak előbb, azután szerelmi helyhezét elkedvetlenítettek. Kazinczynak ritkán, másnak senkinek sem írtam. Szerelmem boldog volt volna, de én igyekeztem mindig elfelé szakasztani magamat, a név mellett, mit a 11 éves gyermek anyja neve mellé írt, minden más kötés hidegnek, bűnnek tetszett. Én kaptam az első alkalman, hogy magamat elszakasz-

szam, és Sámuel testvérem megházassodván, elhagytam Álmosdot. (1814 május.) – Veled csak kevés idő előtt kezdém újra a régi szövetséget levél által megújítani. Pozsonyig kísértem két kisebb testvéreimet; s hozzátok jövék Pécelre, hol egy nyár a költésnek vala szentelve.

Ezeket a közönségnek nem fogod kitálatni, de költői karakterem és sokrendű elvonulásaim magyarázatjául szolgálhatnak neked.

Pécelen írtam az első románcot; egy egészen új modor, s áttalépés az elégiai, feyerlich tónból a dévajba, miből később a szeszélyes s a könnyű lebegésű dal kifejlődjék. Ez vala életemben legnehezebb stúdiómom. Juthat eszedbe, egy rác dalt mint dolgoztam ki háromszor Pécelen, míg utoljára sem leltem meg a daltont. Azonban verseim közt leled a borkirályt, s talán még egy hasonlót, mely akkor készült, s a dévajság könnyű tónját már közelebb hozza. A tolcsvai

dal (hol a virág?) még nagyobb lépés volt.

Pécelen gyönyörű, víg napokat éltünk, de égiháborúval vegyeseket. Azonban tudod, hogy zivataros nyári éj után, tiszta kellemes reggel szokott lenni. Azon a nyáron és a következő őszén Tolcsván és Lasztócon, sok mindent fogtatok reám. De mondom nektek, senkisem értett engem akkor; te sem, édes Palim. Szent igaz szerelmes lenni kezdék, azt dalaime bizonyítják, de kibem? Azt ki nem találjátok, ha az egész kalendáriumot felfogatjátok is. Kettőt mondatok akkor, s egy harmadikat mások. A kettőről nem szólok; a harmadik neve szent nekem; de mindent birt ami barátságot és becsülést ébreszt; semmit, éppen semmit, ami szerelmet. A negyedik első pillantatban komolyan kapott meg; úgy véltem, hasonlít az ideálhoz, ami a gyermek szíve alatt egykor támadt, s azolta élni meg nem szűnt. – Nem, édes Palim, ő nem vala olyan, nem vala az! Aztán ki Álmosdról azért jött el, hogy tépve legyen a rózsalánc, az könnyelműleg magát újak alá nem adhatta, s éppen 1814-ben nem! Nekem mindég csudálatos hajlandóságom volt áldozatok alá vetni a szívet. Azért-e, mert akkor, mikor lehetett volna, s úgy amint lehetett volna, szerencsés lenni nem tudott? Azért-e, mert a temérdek sokat miket a szív kívánt, elérni lehetetlen volt; kevés pedig inkább nem kellett? Az ég tudja! Elég, hogy én akart és keresett áldozatokkal s nélkülözésekkel gyötörtem magamat az élet legszebb szakaszán; s ez engem a hipochondria sötétségéhez siettetett. Tolcsvát elhagyván, s testvéreimmel megosztóván, Ádámmal együtt Csekén telepedtem le; s az ot-tani különszakadás mindentől, aki engem érthetett volna, közel vitt a süllyedéshez. Egyszer eljöttél hozzám 1815-ben, s e jövetel következtése Homér fordítása lön; de ebbe is belefáradtam. Most nem gondolkozáim egyébről, mint távozni. Akkor nem vala még elég önismerésem, hogy a közdolgokba avatkozás által derítsem ki lelkemet; tanácslóm pedig sem nem volt, sem nem lehetett. Testvéreimmel s egyik rokonommal jószágom iránt egyezkedtem, s mentem ismét Pécelre és Pestre (1817 január.)

Ekkor kezdődött Pesten a Tudományos Gyűjtemény. Engem 1813-ban még Álmosdon laktomban szólított meg Döbrentei, s kért aesthetico-kritikai értekezést Csokonairól. Küldtem neki verseket; de azokat ő nem érté, 1814-ben Tolcsváról eljöttem

után írást Csokonai recenzióját; de ő addig kívánt abban változtatásokat, addig késett kiadásával, hogy a Tudományos Gyűjtemény indulásba jött, s én felszólítva odaadám Csokonait, s készítem hozzá Kis recenzióját. Csokonai recenziója, mint előbb az *Antimondolat* nekem sok ellenséget szerze. Berzsenyivel hogyan jártam, te legjobban tudod.

Említnem kell, hogy 1814 Pécelen, midőn a *Mondolattal* töltöttük az időt, előbb komoly (filológiai) értekezést írtunk. Ettől kezdődik filológiai mélyebb ismeretem. Azelőtt ilyenekkel kevés időt tölték. Ezekbe te vontál bele; de az akkori dolgozások egy része mégis kritikai vala. Például a különböző költők különböző nyelvről való értekezés stb.

1817 április. Pestről hazamentem; jószág-kontraktusom semmivé tétetett, és így a terv is, hogy Pesten lakhassam. Annyi szíváldozat után, az ifjúság első éveitől fogva, ez kínosan ért. Anélkül, hogy a jövőre kinéztem volna, visszamentem hozzád Lasztóca; hol egy egész hónapig semmit sem tettem, csak magamba mélyedve napról-napra éltem. Azalatt K(azin)cz háromszor volt nálunk, mi ott (tudod miért?) egyszer sem. Mi akkor vele literátori pörbe jöttünk. Újításait nem javallottuk, mert általa a nyelvbéli sokszínűséget elveszté. Ő minket nem értett. Ekkorból valók a lasztóci három leveleim.

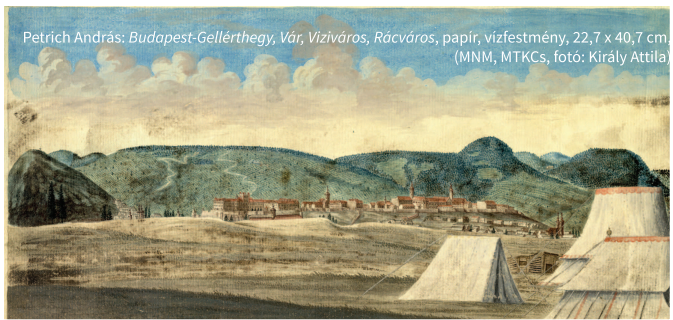
1815–1817 kevés verset írtam, lelke sötét volt. Akkor jövendőm minden kedves képeinek elsüllyedése után iszonyú hánykódásban valék. Örömmel választottam volna klostrot is. Júliusban jöttünk Lasztócról Pestre, te Pécelen maradtál, hova én szeptemberben mentem ki, s onnan decemberben veled Liszkáig. Forspont nem vala hamar készen, egy csolnakot bérltettem s a Bodrogon hajóztam Tokajig, onnan karácson előtti nap haza. Ádám azalatt iszonyú zavarba hozta jószágunkat, s ennek rossz következményei azt tevék, hogy nekem Csekéből kiszabadulni, vagy ott (bár dolgom semmisen volt) tudományim után látni nem lehetett.

1818–1823. Kölcsn és Csekén igen-igen keveset dolgoztam, de dalaim alakja ekkor fejlett ki. Reggeltől

nemes hangra vinni által, nehéz téma volt. Felvettem valami rímről-rímre, s tárgyról-tárgyra ugráló parasztdalt, s annak formájára csináltam előbb a legmindennapibb, keresetlen, pór ki-tételekkel dalt, s azután úgy nemesítém meg egyik sort a másik után. Így támadt a *Hervadsz, hervadsz, szerelem rózsája*; mely évekig csak emlékezetemben élt; így az *Ültem csolnakomban*, melyen talán még most is látszik, hogy valaha fonókába illő nyelven volt írva. – Ennyi hasznát vettem azon egynehány néma esztendőnek, s ezek alatt kaptam meg a románc tónusát is. Ezen epochában jöttél egyszer Csekébe, s láttad dalaim elsőit, s láttad a *Vanitatum* elejét; mi a sokat vesztett kebelből azután származhatott, minekutána vesztéséit az emberi élet neveltség parányiságához és mulandóságához mérve, nyugalmas megvetéssel tekinthette. Ezen érzésnek, mit ez utolsó szavak nagyon csonkán fejeznek ki, nyomait láthatod sok akkori verseimben.

Ezen epochában tartám magam körül Kölcsey Lenkát, testvérem leányát. Még beszélteni alig tudott, hogy hozzám hozták; s a gyermek vala egyetlenegy időtöltésem.

1823–1826. 1823 végén házasodott meg Ádám, s ettől fogva én méginkább zárkózva éltem, mint azelőtt. Ekkor ismét szíváldozatokat követtem el magamon. Egyik vala, hogy Lenkát visszaadám; az nekem akkor nagyon fájt, életemnek

Kölcsey Ferenc életének főbb helyszínei (Álmásod, Kölcsey Ferenc Emlékház, foto: Orbán Domonkos)

más hajnalig szobámban járkáltam (volt egész év, hogy az udvarról nem mentem ki), s ha sötét képeim engedték, a parasztdal tónját találgtam. Nehezebb stúdiumom egész életemben nem vala. A sentimental-lyrisch ünnepélyes hangjáról a sokszor elkeseredett lelket szeszélyesen, dévaj és mégis meleg, és mégis

(akkori körülményeimhez képest) egyik vesztése sem volt kínosabb. A másik vesztés említést nem érdemel; azt más körülményekben nem is éreztem volna; most azért fájt, mert Lenka visszaszáásával éppen egyszerre jött.

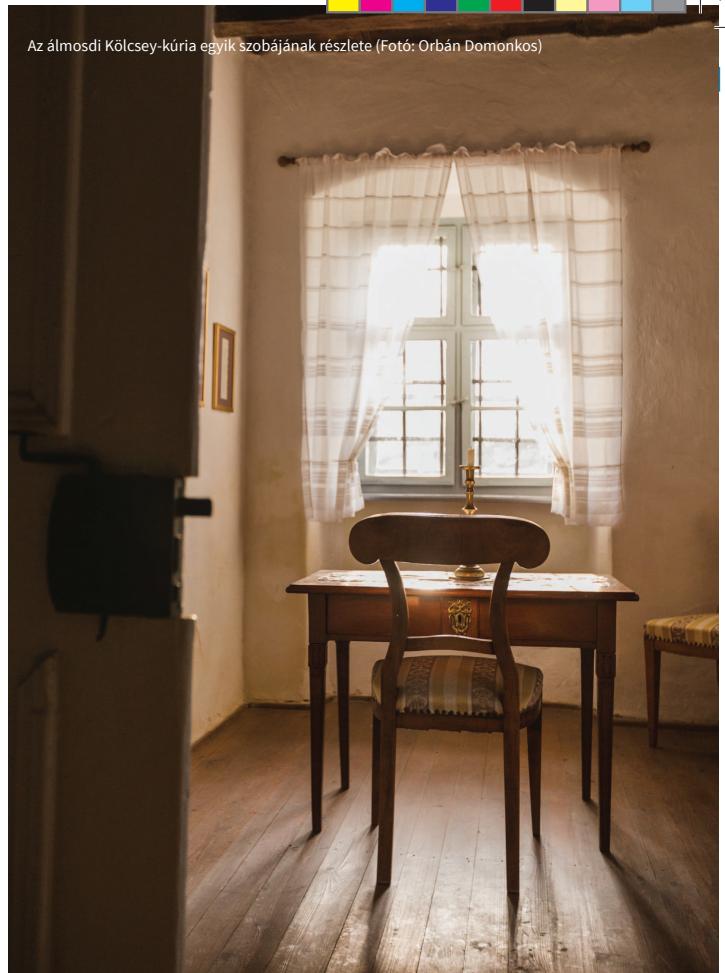
Mind oly dogok, mikkel a közönségnek semmi baja; ezeket az én biográfom említeni nem fogja; de kell neki lelkembe pillanthatnia, ha írói karakteremet magyarázni jól akarja. Mert valóban rendes magamnak is, hogy az én könnyű, szeszélyes írásmódom ily sötét körülmények közt fejlett ki. (Ez utolsó epokában egész éven keresztül is nem mentem ki szobámból ebédelni; magamban voltam mindig.)

1826. február. Vilma Surányba jött, s kényszerített újra hozzád indulnom. Tehát ismét együtt valánk, s az Élet és Literatúra számára kritikáztam. A közelebb múlt kilenc év alatt igen keveset, s igen ritkán olvastam: ez sok gondolkozásra adott időt. Innen talán, hogy valami mélység van írásaimban, a szeszély, mi komoly kritikáimban is sokszor érezhető, öszvevetve azzal, hogy gyermekkoromban paródiákat írtam, hogy a közelebbi kilenc év alatt mi stúdiom volt, s öszvevetve az *Antimondolat* tónusával, s azon belső küzdésekkel, miket említek, talán megfejtethő.

Ezen évben kezdém írni a teátrumi beszédet. Te ösztönzél, hogy az oratori pályát próbáljam, ösztönzél, humorisztikus valamire (á la Yorick) – ekkor kezdünk drámázni is – s elváltunk.

Az álmósi Kölcsey-kúria egyik szobájának részlete (Fotó: Orbán Domonkos)

Hazamévnél dolgozám ifjúkori stúdiumom következtében a filoz. történeteket, a beszédet, s kezdém a szeszélyes valamit. S talán végeztem is volna holmit, de Ádám megholt.

Mindég vártam, hogy ő vagy saját szorgalma, vagy felesége successiója által kiragadja magát bukásaiból, s osztályrészemért adhat annyit, hogy Pestre menvén, tudományoknak élhessek. Most vége lőn mindennek. Mit tenni? Ez a gondolat eltépte életem minden reményeit. Özvegy és árva maradt, s a nagy, a tehetős rokonságból segédre senki nem kelt; számot veték magammal, azt hívém, leszen erőm a világ bajaiba lépni, bár hosszú elszögellés miatt erejím gyakorlat nélkül valának, s gazda lettem, s (1829) hivatalbeli. Egyik mint másik állapot küzdéssel jár, de mint literatorra nagy befolyással volt. Ettől kezdve az oratori pálya, több élet (wahres Leben) munkáimban stb. Önérzés azelőtt is sok volt mind verseimben, mind kritikáimban, de beszédeimben talán büszkeség is van. De én soha nem beszéltem közhelyen, csak mint jegyző és követ, s ilyenem érzésem kellett hogy tiszteletre méltó test nevében szólók.

Religiómról szólni csak akkor leszen idő, midőn vagy többé nem leszek, vagy magam is írói s emberi pályámra a jövődőség számára visszatekintek.

Hazámat, nemzetemet mindég lángolva szerettem; magyar lenni büszkeségem volt, s lesz örökre. Még akkor is, midőn a nemzet ellen kínosan panaszkodom. [...]

■ Pozsony, 1833. március 20.

A Kölcsey-címer*

NYAKAS MIKLÓS

„Büszke magyar vagyok én;
keleten nőtt törzsöke fámnak”

■ (Kölcsey Ferenc: *Kölcsey*)

A Kölcsey család címere (Álmósd, Kölcsey Ferenc Emlékház, fotó: Orbán Domonkos)

„Kék alapszínű kerekded pajzs, amelyet farkába harapó zöld színű sárkánykígyó övez. A heraldikailag jobbra forduló sárkánykígyó hasából két, nagykarmú láb nő ki. A címerpajzson belül hármas halomra támaszkodó, páncélos ezüst színű jobb kar látható, amely három, természetes színű liliomot tart. A pajzs heraldikailag jobb felső részén ezüst színű, csökkenő sarló alakú hold látható, míg a másik oldalon, közvetlenül a páncélos, vágott jobb kar felett hatágú arany csillag. A páncélos jobb kar a pajzs alsó harmadában fekvő, zöld színű hármas halomra támaszkodik. A pajzs felett vitézi nyílt sisak látható, amelyet öt darab pánt fed, amely a heraldika szabályainak megfelelően kissé balra fordul. A sisak bélése vörös színű. A sisaktakarók mindkét oldalon kék-arany színűek. A sisakot a címertani korona egyik fajtája – sisakkorona – díszíti, amely ötágú lombkorona. Sisakdíszként gyakori heraldikai megoldásként a címerpajzs képe ismétlődik meg, azaz a páncélos jobb kar a három liliommal, az ezüst holddal és az arany csillaggal.

A címerben – meglátásunk szerint – a legrégebbi elem a liliom, amely két-féleképpen, de egymással összeegyeztethető módon is magyarázható. A liliom (*Lilium candidum*) előázsiai eredetű erotikus szimbólum, amely azonban a keresztény eszmekörben szublimálódott, s az égi szerelem, a szűzi tisztaság és az ártatlanság jelképe. [...]

